

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

БАРАБАШ Людмила Олександрівна

УДК 634:631.14:658.589: 338.436

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
САДІВНИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.06.01 – економіка, організація і управління
підприємствами

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в лабораторії економіки Інституту садівництва Української академії аграрних наук

Науковий керівник: доктор економічних наук **Єрмаков Олександр Юхимович**,
Національний аграрний університет Кабінету Міністрів
України, професор кафедри аграрної соціології та розвитку
села

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **Степаненко Іван Хомич**,
Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”,
головний науковий співробітник;

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Шульга Володимир Іванович, Український державний
концерн садівництва, виноградарства та виноробної
промисловості “Укрсадвинпром”, начальник відділу
координації розвитку садівництва, виноградарства та
розсадництва

Провідна установа: Об’єднаний Інститут економіки Національної академії наук
України, відділ продовольчої безпеки, м. Київ

Захист дисертації відбудеться 30 квітня 2004 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.058.01 Національного університету харчових технологій за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 68, учбовий корпус В, аудиторія В-502.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету харчових технологій за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 68.

Автореферат розісланий “_____” березня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

В.М. Марченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В останні роки садівництво України має чітко виражену тенденцію до зниження ефективності виробництва, яка динамічно нарощується в сучасних складних економічних умовах. Основним проявом її є різке зменшення промислового виробництва плодів, в тому числі і в спеціалізованих садівницьких підприємствах, істотне зниження урожайності насаджень та продуктивності праці в галузі. Низький платоспроможний попит населення на плоди, нерозвиненість системи маркетингу та розширення обсягів реалізації імпортової продукції призвели до того, що сільськогосподарським підприємствам стало не вигідно займатися виробництвом та реалізацією плодів. Так, в садівницьких підприємствах Поділля, одного з найбільш сприятливих регіонів для розвитку промислового садівництва, у 2002 р. порівняно з 1996 р. середня врожайність зменшилась в 1,3, валовий збір продукції - в 1,6 рази.

Подолати негативні тенденції в розвитку садівництва можна лише шляхом поглиблення спеціалізації, підвищення концентрації, агропромислового комбінування, насичення плодоягідного виробництва капіталом. Саме комплексність дії і найбільший економічний ефект цих та інших економіко-організаційних факторів досягаються за умов формування садівницьких підприємств ринкового типу.

Все це й зумовлює необхідність створення в галузі садівництва таких організаційно-правових форм господарювання, які б за своїми виробничо-економічними показниками відповідали тим вимогам, що висуває сучасне ринкове середовище.

Стан вивчення проблеми. Дослідженню різних аспектів формування і функціонування аграрних підприємств присвячені роботи В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, П.І. Гайдуцького, А.О. Зайнчковського, Ю.С. Коваленка, В.І. Криворучка, І.І. Лукінова, В.Я. Месель-Веселяка, П.О. Мосіюка, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, І.Х. Степаненка, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та багатьох інших. Стосовно галузі садівництва їх досліджували О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, В.А. Рульєв, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко.

Разом з тим практично відсутні дослідження щодо формування і ефективного функціонування садівницьких підприємств в умовах подальшого розвитку ринкових відносин. Це й зумовило вибір теми, мету і завдання даного дисертаційного дослідження та структурну побудову роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи безпосередньо пов'язана з планами науково-дослідних робіт лабораторії економіки Інституту садівництва УААН на період 1996-2000 рр. з теми "Наукові основи аграрної політики трансформування економічних відносин агропромислового виробництва в ринкові умови" (державний реєстраційний № 0196U016299) та на період 2001-2005 рр. "Розробити організаційно-економічні механізми формування ринку садівницької продукції

та ефективного ведення промислового садівництва” (номер державної реєстрації 0101U007539).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні організаційно-економічних основ формування й подальшого розвитку садівницьких підприємств ринкового типу та розробці пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності їх функціонування. Постановка мети дослідження обумовила вирішення таких завдань:

- вивчення і узагальнення теоретичних та методичних основ формування садівницьких підприємств ринкового типу;
- дослідження сучасних тенденцій розвитку садівництва в регіоні та ефективності виробництва плодів в садівницьких підприємствах;
- комплексна оцінка фінансової діяльності садівницьких підприємств;
- визначення основних факторів формування садівницьких підприємств ринкового типу;
- розробка пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування садівницьких підприємств в умовах ринкових трансформацій.

Предмет і об'єкти дослідження. Предметом дисертаційного дослідження є комплекс теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку і функціонування садівницьких підприємств ринкового типу, а об'єктом - організаційно-економічні процеси формування і ефективного функціонування садівницьких підприємств як підприємницьких структур промислового виробництва конкурентноспроможної плодоягідної продукції.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання та системний підхід до аналізу організаційно-економічних проблем, що виникають у процесі формування садівницьких підприємств ринкового типу; законодавчі та нормативні акти з питань розвитку АПК і галузі садівництва зокрема; наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем економіки і організації аграрного виробництва.

Методика досліджень передбачала використання загальноприйнятих методів економічних досліджень та опрацювання специфічних методичних підходів для поглибленого вивчення питань, пов'язаних з виконанням дисертаційної роботи.

Відповідно до цього було застосовано такі методи, як діалектичний та абстрактно-логічний (теоретичні і методичні узагальнення), статистичних групувань (визначення залежності ефективності садівництва в підприємствах від рівня спеціалізації, концентрації, залежності фінансового стану підприємств від рівня спеціалізації), монографічний (дослідження економічної ефективності виробництва та реалізації плодів у садівницьких підприємствах регіону), кореляційно-регресійного аналізу (вирівнювання урожайності плодівих культур за рівнянням прямої).

Інформаційною базою досліджень слугували статистичні дані Державного комітету статистики України, інформаційно-аналітичні збірники та комп'ютерні бази даних Інституту аграрної економіки УААН, наукові

розробки та інформаційна база Інституту садівництва УААН, річні звіти і первинні документи садівницьких підприємств досліджуваного регіону, особисті спостереження автора та літературні джерела з питань економіки і організації аграрного виробництва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних основ формування і ефективного функціонування садівницьких підприємств ринкового типу, а саме:

- вперше: обґрунтовано схему виробничої підприємницької діяльності у промисловому садівництві; запропоновано принципи та схему розробки і впровадження інноваційно-інвестиційної технології виробництва конкурентноспроможних плодів яблуні; обґрунтовано методичні підходи і здійснено розрахунки визначення рівня безбиткового виробництва садівницької продукції; розроблені підприємницькі моделі садівницьких підприємств, які ґрунтуються на традиційній, частково інноваційній та інноваційній основі виробничої діяльності;

- уточнено економічну сутність садівницького підприємства як організаційної форми плодоягідного виробництва ринкового типу, відповідно до цього воно являє собою підприємство зі стійкою спеціалізацією даної галузі, питома вага якої у загальній виручці від реалізації сільськогосподарської продукції становить понад 50%;

- поглиблено методичні підходи щодо бізнес-планування виробництва плодів в садівницьких підприємствах методикою розробки інноваційно-інвестиційної технології виробництва плодової продукції, як основи конкурентноспроможного функціонування садівницького підприємства, та економічної оцінки привабливості інвестиційних проектів в садівництві на основі дисконтування грошових потоків, розподілу виробничих витрат на умовно постійні й умовно змінні, оцінки конкурентів та ризиків з урахуванням особливостей багаторічних насаджень, організації виробництва плодів на основі поглиблення спеціалізації галузі;

- доповнено: теоретичні та методичні основи формування садівницьких підприємств положеннями щодо інноваційного шляху їх розвитку; методичні підходи щодо оцінки господарської діяльності садівницьких підприємств та оцінки їх фінансового стану;

- знайшли подальший розвиток пропозиції щодо створення садівницьких підприємств ринкового типу, в тому числі й агропромислових, через широке застосування інноваційних технологій виробництва плодоягідної продукції, опрацювання підприємницьких моделей і детальну розробку бізнес-планів виробничо-господарської діяльності, що полягає: в обґрунтуванні системи економічних показників господарської діяльності; включенні характеристики якості плодів та оцінці ринків збуту як свіжої продукції, так і сировини; введенні системи показників щодо оцінки конкурентів; розробці заходів просування товару на ринки, виходячи з тривалості зберігання та цін реалізації плодів перспективних сортів;

опрацюванні плану виробництва плодів на інноваційній основі; обґрунтуванні розподілу виробничих витрат й планування грошових потоків на створення насаджень та їх продуктивне використання; опрацюванні складових ризику щодо садівницької продукції і плодоягідних насаджень з урахуванням специфіки галузі; обґрунтуванні пропозицій щодо створення садівницьких агропромислових організаційних структур на основі різних варіантів комбінування: створення нових інтегрованих підприємств, кооперування для будівництва плодопереробних виробництв, раціонального використання існуючих потужностей та ін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та обґрунтуванні пропозицій стосовно становлення та розвитку садівницьких підприємств ринкового типу, що сприятиме стабілізації та подальшому зростанню ефективності галузі у виробничо-господарських структурах різних форм власності, підвищенню їх конкурентоспроможності та прибутковості. Основні наукові положення дисертації використовуються у виробничо-господарській діяльності Українського державного концерну садівництва, виноградарства, виноробної промисловості "Укрсадвинпром" і зокрема таких його формувань, як "Вінницясадвинпром" та "Хмельницьксадвинпром", що стверджується відповідними довідками. Концептуальні положення щодо ефективного функціонування садівницьких підприємств, інноваційної діяльності та бізнес-планування застосовуються підприємствами цих об'єднань.

Особистий внесок здобувача в досліджувану проблему. Наукові результати, що містяться в дисертаційній роботі, одержані особисто автором, яким вперше проведено системне дослідження формування й ефективного функціонування садівницьких підприємств ринкового типу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукових досліджень доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема у Національному аграрному університеті "Механізм господарювання та економічного зростання в АПК: стан, проблеми, перспективи" (Київ, 2001 р.), "Актуальні проблеми вдосконалення підготовки фахівців аграрного сектору економіки" (Київ, 2002 р.), "Соціально-економічні аспекти ефективного функціонування агропромислової сфери в ринковому середовищі" (Київ, 2002 р.), Всеукраїнській конференції молодих учених економістів-аграрників в Інституті аграрної економіки УААН "Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК" (Київ, 2001 р.), на вчених радах і засіданнях методичної комісії та лабораторії економіки Інституту садівництва УААН (Київ, 1998-2003 рр.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 наукових праць загальним обсягом 2,4 друк. аркуша, в тому числі 5 робіт у фахових економічних виданнях (обсягом 1,3 друк. аркуша).

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 203 сторінках комп'ютерного тексту. Вона складається із вступу, трьох розділів,

висновків, містить 30 таблиць, 19 рисунків і додаток. Список використаних літературних джерел включає 157 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі – “**Теоретичні основи створення і функціонування садівницьких підприємств**” – розглянуто теоретичні і методологічні основи розвитку й ефективного функціонування аграрних підприємств в ринковому середовищі, виявлено організаційно-економічні особливості формування садівницьких підприємств як підприємницьких структур, розглянуто методологічні основи дослідження формування і ефективності садівницьких підприємств ринкового типу.

Для забезпечення ефективного функціонування і кваліфікованого управління садівницькими підприємствами за ринкових умов господарювання винятково важливою є їхня чітка й повна класифікація за певними ознаками. Подальший розвиток ринкових відносин в аграрному секторі України і зокрема в садівництві потребують відповідних уточнень в даному плані. З цією метою нами запропонована наступна класифікація садівницьких підприємств (рис. 1).

Класифікаційна ознака	Види садівницьких підприємств
Мета і характер виробничої діяльності	Виробництво і реалізація садівницької продукції для одержання прибутку
Форма власності майна	Приватна Комунальна Державна
Організаційно-правова форма господарювання	Господарське товариство Виробничий кооператив Фермерське господарство
Галузево-функціональний вид виробничої діяльності (тип підприємства)	Садівницьке (плодоягідне, плодове, ягідне) Плодорозсадницьке Садово-виноградарське Виноградарсько-садівницьке Багатогалузеве
Розмір за кількістю працівників і обсягом садівницької продукції	Велике Середнє Дрібне (мале) Мікропідприємство
Рівень спеціалізації (питома вага садівництва у виручці від реалізації сільськогосподарської продукції)	Глибокоспеціалізоване (до 100 %) Спеціалізоване (понад 50 %) З недостатньо визначеною спеціалізацією садівництва (до 50%)
Комбінування плодючого виробництва	Агрофірма Агропромислове підприємство Неінтегроване підприємство

Рис.1 Класифікація садівницьких підприємств за системою відмінних ознак

Функціонування садівницьких підприємств у нових ринкових умовах, коли головним критерієм ефективності господарювання є прибутковість, супроводжується ускладненням економічних процесів, зростанням їх динамічності, появою нових непередбачуваних ситуацій. Тому більшість підприємств змушена здійснювати структурну перебудову, узгоджувати свою діяльність з вимогами ринку, тобто приводити її у відповідність з попитом і пропозицією, реальними можливостями виробництва й реалізації продукції. В зв'язку з цим особливо важливу роль відіграє вирішення проблеми оптимізації розмірів садівницьких підприємств, в основу якої має бути покладено принцип беззбиткового виробництва плодів.

Узагальнення літературних джерел і вивчення історико-економічного аспекту розвитку садівництва дозволяє зробити висновок, що пріоритетними факторами високоефективного ведення галузі є організаційні, насамперед організація виробництва та її структурні параметри. Це в свою чергу на перший план висуває проблему всебічного вивчення питань організації садівництва з метою обґрунтування пропозицій щодо її удосконалення з урахуванням вимог нових економічних умов господарювання.

Вважаємо, що на сучасному етапі правових обмежень в розвитку організаційних форм виробництва садівницької продукції не існує. В економічному ж плані потрібний певний час для формування садівницьких підприємств ринкового типу, які забезпечать ефективно виробництво конкурентноспроможної плодоягідної продукції. А це неможливо здійснити без залучення належних інвестицій в галузь.

Науково обґрунтована розробка інвестиційних програм і проектів в садівництві можлива лише за умови знання і дотримання основоположної системи принципів їх оцінки, які переконливо підтверджені сучасною практикою інвестиційної діяльності, і базуються на теоретично доведеній концепції ефективності проектів. Багато вчених-економістів у своїх працях з методів оцінки ефективності інвестиційних проектів відзначають, що незважаючи на значні розбіжності проектів за масштабами впровадження, функціональною спрямованістю й іншими ознаками, існують як загальні принципові підходи до їх обґрунтування і оцінки, так і особливі – індивідуальні, притаманні тільки єдиному класу проектів. У сучасних умовах господарювання економічні принципи обґрунтування і оцінки інвестиційних проектів у садівництві повинні розроблятися на основі загальної теорії ефективності інвестицій з врахуванням властивостей багаторічних насаджень як головного засобу виробництва, предмета праці, операційного базису і особливостей ринкової економіки. У дисертації використано метод дисконтування доходу як найбільш універсальний метод оцінки інвестицій, що ґрунтується на фундаментальній концепції сучасної фінансової теорії зміни вартості грошей у часі.

У другому розділі – **“Організація і ефективність виробничо-господарської діяльності садівницьких підприємств на Поділлі”** –

проаналізовано сучасний стан і основні тенденції розвитку садівництва в регіоні, визначено економічну ефективність виробництва плодів і ягід в садівницьких підприємствах, дається оцінка ефективності їх фінансової діяльності.

Поділля, а саме: Вінницька і Хмельницька області є одним із найбільших садівницьких регіонів України. За насиченістю садами і ягідниками він перевищує середній рівень по Україні майже в два рази. Так, в середньому по Україні цей показник становив від 2,1% у 1990 р. до 1,1 % у 2002 р., тоді як в областях Поділля він знаходився на рівні понад 3 % (1990 р.) та 1,9 і 2,1 % (2002 р.).

Потенційні можливості регіону щодо розвитку галузі характеризує також виробництво плодів та ягід з розрахунку на одного жителя. Найкращих показників було досягнуто в 1990 та 1997 роках, коли в розрахунку на одного жителя по Україні вироблялося по 55–56 кг фруктів, а в Вінницькій області по 125–214 кг. В 2002 році порівняно з 1990 роком спостерігається зменшення обсягів виробництва по Україні та Хмельницькій області майже вдвічі, в Вінницькій - в 3,4 рази.

Внаслідок недостатніх темпів відтворення плодкових і ягідних насаджень відбувається їх старіння - питома вага плодоносних насаджень склала – 91–93 % при потребі 70–75 %, що призводить до зниження урожайності (самий низький її рівень - 3,5 ц/га - мав місце у 1998 р., а найвищий - 52 ц/га – у 1982 р.) та погіршення якості продукції. Про це переконливо свідчать проведені нами лінійні вирівнювання і побудовані за їх результатами статистичні залежності:

урожайність за період 1981-1990 рр. – $y = 39,1 - 0,991x$;

урожайність за період 1991-2002 рр. – $y = 19,34 - 0,659x$.

І раніше у виробництві плодоягідної продукції були спади і піднесення, але останнім часом переважають явно негативні тенденції: зменшуються площі насаджень, знижуються як обсяги, так і ефективність виробництва цієї продукції в садівницьких підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Ефективність виробництва плодів в садівницьких підприємствах Поділля, 1996-2002 рр.*

Показники	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Виробничі затрати на 1 га насаджень, грн.	729	854	457	507	448	564	808
Урожайність, ц/га	48,7	60,8	9,7	17,2	23,2	15,5	37,6
Виробнича собівартість 1 ц плодів, грн.	14,9	14,0	47,4	29,4	19,4	36,5	21,5
Прибуток (збиток) з 1 га насаджень, грн.	-13	-317	-382	-171	1	-60	277
Рівень рентабельності (збитковості), %	-2,0	-37,0	-63,4	-29,3	0,2	-10,3	32,8
Середній рівень спеціалізації, %	45,6	45,1	25,6	29,2	23,2	22,40	42,4

*) Розраховано за даними річних звітів сільськогосподарських підприємств

Таким чином, виникає нагальна необхідність комплексного дослідження основних організаційно-економічних чинників підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу садівницьких підприємств ринкового типу.

Основними організаційними факторами, які сприяють підвищенню ефективного виробництва плодоягідної продукції і надалі залишаються спеціалізація та концентрація виробництва. Дослідженням встановлено, що поглиблення спеціалізації забезпечує підвищення економічних показників садівництва (табл. 2). У 2002 р. найкращі показники досягнуті в садівницьких підприємствах зі стійкою спеціалізацією галузі (понад 50 %): урожайність – 48,3 ц/га, собівартість 1 ц – 20,3 грн., прибуток з 1 га – 589 грн., рівень рентабельності – 55,4 %.

Таблиця 2

Економічна ефективність поглиблення спеціалізації в садівницьких підприємствах Поділля, 1999-2002 рр.

Групи підприємств за рівнем спеціалізації, %	Кількість підприємств у групі	Середній рівень спеціалізації, %	Виробничі затрати на 1га насаджень, грн.	Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість 1 ц плодів, грн.	Прибуток (збиток) з 1 га, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
1999 р.							
I до 25,0	21	8,9	305	4,6	65,8	-217	-67,3
II 25,1-50,0	6	33,1	409	16,9	24,2	-156	-31,0
III понад 50,1	10	69,5	738	36,1	20,4	-109	-10,9
2000 р.							
I до 25,0	25	10,6	259	10,2	25,4	-100	-33,0
II 25,1-50,0	5	31,5	441	19,1	23,1	10	2,2
III понад 50,1	7	61,9	917	57,4	15,9	244	22,4
2001 р.							
I до 25,0	25	7,7	311	4,9	63,1	-173	-56,0
II 25,1-50,0	6	34,0	782	19,0	41,3	-207	-26,0
III понад 50,1	6	72,0	1129	43,5	26,0	388	32,5
2002 р.							
I до 25,0	10	7,7	147	6,5	26,5	-16	-11,3
II 25,1-50,0	13	41,3	874	36,4	24,0	-56	-6,5
III понад 50,1	14	68,3	978	48,3	20,3	589	55,4

Методом кореляційно-регресійного аналізу встановлено кількісний зв'язок між рівнем спеціалізації та ефективністю виробництва плодів і ягід: $y_x = -325,15 + 15,17x$, тобто підвищення рівня спеціалізації на 1 % забезпечує приріст прибутку з 1 га в розмірі 15,2 грн. при достовірності коефіцієнта кореляції 0,495.

Щодо впливу концентрації виробництва на економічну ефективність садівництва, то виявлено, що в садівницьких підприємствах простежується прямий зв'язок між обсягом виробництва плодоягідної продукції і більшістю виробничо-економічних показників галузі. Рівняння залежності прибутку від

валового збору плодів становить: $y_x = -299,77 + 0,05x$ при достовірності коефіцієнта кореляції 0,603.

Це зумовлює необхідність концентрації плодоягідного виробництва регіону в порівняно обмеженій кількості великих спеціалізованих садівницьких підприємств, які мають найбільш сприятливі для вирощування плодів природні і економічні умови і зосередження тут необхідних фінансових коштів замість їх розпорошення між чисельними дрібними товаровиробниками плодоягідної продукції.

На сучасному етапі в садівництві особливо гостро постає проблема раціонального й ефективного використання фінансових ресурсів підприємств. Виявлено, що фінансові показники в садівницьких підприємствах Поділля знаходяться в прямому зв'язку і покращуються із зростанням рівня спеціалізації. У 1998-2002 рр. зростання рівня спеціалізації в середньому по групі садівницьких підприємств з 8,9 до 72,1 % забезпечило збільшення коефіцієнтів: загальної ліквідності в 1,6 рази, оперативної ліквідності – в 2,6, абсолютної ліквідності - в 8,3 рази, автономії – на 4,8 %.

Істотна різниця у фінансових показниках господарської діяльності чітко простежується на прикладі садівницьких підприємств Поділля із різним рівнем розвитку галузі. Так, в ДСП “Петриманське” (середній рівень спеціалізації – 10,7 %) ці коефіцієнти становили у 1998 році відповідно 0,491; 0,082; 0,0001 і 0,652, у 2002 - 0,312; 0,083; 0,001 і 0,108, тоді як у СВАТ ім.9 Кримської кавалерійської дивізії (середній рівень спеціалізації – 69,5 %) вони були значно вищими: у 1998 році – 0,728; 0,236; 0,003 і 0,810, у 2002 – 0,989; 0,527; 0,024 і 0,771. Але і в садівницьких підприємствах зі стійкою спеціалізацією галузі, вони все ж залишаються нижчими за нормативні.

У третьому розділі – **“Основні напрями формування садівницьких підприємств ринкового типу”** - визначено напрями та обґрунтовано комплекс організаційно-економічних заходів з підвищення ефективності функціонування садівницьких підприємств.

Від результатів роботи реформованих і новостворених садівницьких підприємств ринкового типу залежить успіх розвитку галузі, яка на сучасному етапі знаходиться в кризовому економічному стані. Наслідком пошуку шляхів виходу галузі садівництва з кризи є створення нових організаційно-господарських структур, здатних гарантувати продовольчу безпеку країни щодо плодоягідної продукції, що можливо за умови здійснення ними активної інноваційної політики. Головним стимулом для використання інновацій в садівництві є їх вища ефективність порівняно з існуючими технологіями. Нами розроблено схему впровадження інноваційно-інвестиційної технології виробництва конкурентноспроможних яблук в умовах Поділля (рис. 2).

В сучасних умовах нагальною необхідністю для садівницьких підприємств при формуванні їх як ринково орієнтованих підприємницьких структур є оновлення плодкових насаджень в плані переходу від низько- до

високоінтенсивних і спроможних давати плодovu продукцію, що є конкурентоспроможною за виробничо-економічними показниками.

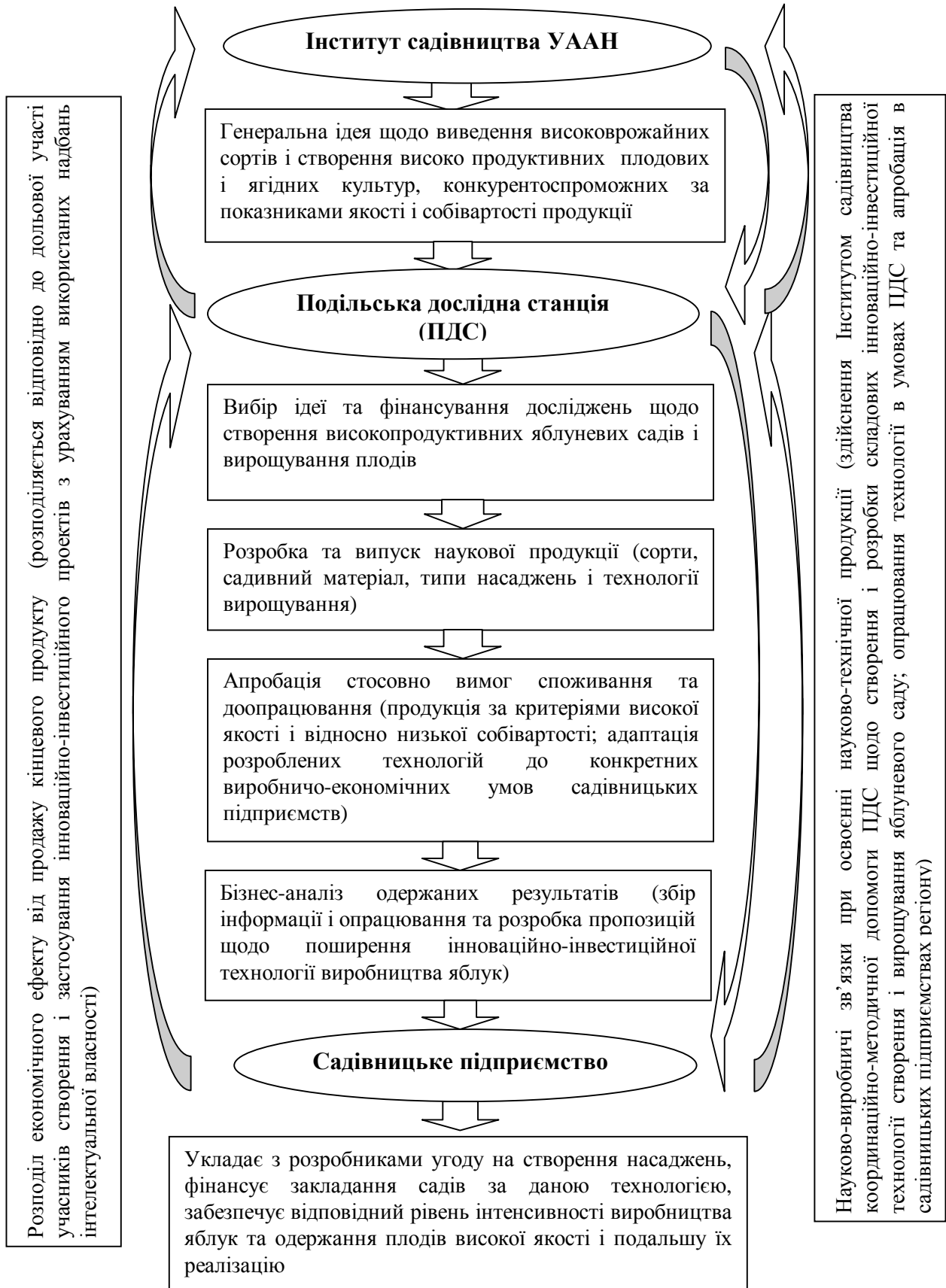

Рис. 2 Схема розробки і впровадження інноваційно-інвестиційної технології виробництва конкурентоспроможних яблук в умовах Поділля

Цим вимогам відповідає запропонована для використання в практичній діяльності садівницьких підприємств інноваційно-інвестиційна технологія виробництва яблук. Наведені в таблиці 3 результати економічної оцінки інноваційно-інвестиційної та традиційної технологій виробництва яблук переконують в тому, що ефективність першої за усіма показниками істотно вища - прибуток з 1 га насаджень в 2,3 рази, рівень рентабельності в 2,1, а строк окупності капітальних вкладень у 1,6 рази.

Таблиця 3

Ефективність інноваційно-інвестиційної технології виробництва яблук

Показники	Схема розміщення, м		
	традиційна (7x4)	інноваційна (5x3)	5x3 в % до 7x4
Капітальні вкладення на створення 1 га насаджень, тис. грн.	16,7	18,0	107,8
Витрати праці на створення 1 га насаджень, люд.-год.	496	480	96,8
Виробничі витрати на 1 га, тис. грн.	8,1	8,9	108,8
Врожайність, ц/га	160	250	156,3
Трудомісткість виробництва продукції 1 ц, люд.-год.	3,8	3,1	81,6
Виробнича собівартість 1 ц продукції, грн.	50,6	35,5	69,6
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	51,3	36,2	71,3
Вартість продукції з 1 га в цінах реалізації, тис. грн.	12,8	20	156,3
Ціна реалізації 1 ц, грн.	80	80	-
Прибуток з 1 га насаджень, тис. грн.	4,6	10,9	211,1
Рівень рентабельності виробництва, %	56,1	120	189,6

Ефективне функціонування реформованих садівницьких підприємств залежить від їх успішної підприємницької діяльності, яка повинна бути комплексною і спрямована на раціональну організацію як виробництва, так і збуту плодоягідної продукції.

У зв'язку з цим постає нагальна потреба опрацювати таку модель садівницького підприємства, яка б стала базою для розвитку підприємництва, використання таких комбінацій факторів: нових технологій, продуктивнішої техніки, новацій в організації та управлінні виробництвом, розвитку нових сфер діяльності із залученням кредитних ресурсів та інвестицій тощо.

У дисертації сформульовано наступні основні принципи формування підприємницької моделі садівницького підприємства:

- створення господарських відносин, які охоплюють весь виробничий цикл від початку вирощування плодів і ягід до реалізації готової продукції;
- зміцнення економічними важелями виконання технологічних вимог і раціонального витрачання обмежених виробничих ресурсів;
- створення відповідних економічних умов для прояву і розвитку творчої ініціативи працівників;
- постадійне введення технологічного, а надалі і економічного контролю за якістю виконання виробничих операцій вирощування плодів та ягід.
- простота і зрозумілість побудови організаційно-економічної конструкції плодоягідного виробництва;
- стимулювання пошуку вигідних каналів реалізації садівницької продукції і відносно дешевих та якісних виробничих ресурсів.

Підприємницьку модель садівницького підприємства в економічному розумінні слід розглядати як систему господарських відносин, які забезпечують виконання технологічних вимог і постійне удосконалення процесу організації виробництва і реалізації плодоягідної продукції на основі активного пошуку і запровадження інновацій з метою одержання максимального прибутку.

Залежно від характеру і спрямованості підприємницької діяльності формуються і відповідні моделі садівницьких підприємств. Традиційна модель базується на використанні і дотриманні прийнятих технологій, методів і форм організації праці. Формування моделі садівницького підприємства на частково інноваційній основі передбачає освоєння багатоканальної системи реалізації, розширення структури товарної продукції за рахунок застосування нових перспективних сортів, типів насаджень тощо.

Найбільш прогресивною вважаємо модель садівницького підприємства на інноваційній основі, коли за допомогою маркетингових досліджень зміни попиту на продукцію приймаються рішення про запровадження інновацій в галузі, що сприятиме значному підвищенню гнучкості підприємства на ринку за рахунок забезпечення високої конкурентоспроможності плодоягідної продукції.

Поглиблення інтеграційних процесів і створення агропромислових організаційних структур є найважливішим напрямом формування садівницьких підприємств ринкового типу. Для підвищення ефективності функціонування існуючих садівницьких підприємств можна використовувати такі варіанти їх агропромислового комбінування: 1) розробка інвестиційного бізнес-проекту, пошук потужного інвестора і будівництво відповідних потужностей для зберігання і переробки плодів та ягід (в першу чергу для зберігання свіжої продукції); 2) кооперування з сусідніми садівницькими підприємствами, що теж не мають відповідних потужностей для зберігання та переробки і спрямування ресурсів для поетапного вирішення даної проблеми; 3) кооперування із садівницькими (чи садівницьким) підприємствами, що мають дані потужності, але не використовують їх в повній мірі; 4) кооперування з плодопереробним підприємством.

У формуванні та раціональному використанні капітальних вкладень на створення багаторічних насаджень винятково важлива роль належить плануванню. Розроблений нами і наведений в дисертації бізнес-план для СВАТ ім. 9 Кримської кавалерійської дивізії Вінницької області свідчить про високу економічну ефективність інвестицій у створення насаджень яблуні. Це в свою чергу дає підставу стверджувати про доцільність спрямування коштів на ці цілі за рахунок 1 % збору від реалізації алкогольних напоїв і пива на розвиток садівництва, виноградарства і хмелярства.

Обґрунтування доцільності використання залучених додаткових фінансових ресурсів здійснюється на основі розрахунку таких показників, як рівень беззбитковості, чистий приведений дохід, період окупності капітальних вкладень тощо.

Визначення рівня беззбитковості показало, що при постійних та змінних витратах - відповідно 48,4 тис. та 42,1 тис. грн. - беззбитковий обсяг продажу становить 766 ц яблук, тоді як за розробленою автором і приведеною в роботі технологічною картою з цієї ж площі передбачений валовий збір – 2500 ц. Даний проект можна вважати цілком надійним, оскільки навіть при збільшенні постійних витрат у 4 рази рівень (точка) беззбитковості становитиме 2500 ц. За однакових постійних витрат проект буде працювати беззбитково, якщо змінні витрати зростуть в 3,5 рази.

На основі розрахунку внутрішньої норми доходності визначено норму дисконту, за якої чистий приведений дохід дорівнюватиме нулю, тобто межу беззбитковості, за якою реалізація інвестиційного проекту може бути збитковою і неефективною. У разі перевищення дисконтної ставки 36% інвестиції не принесуть доходу і будуть збитковими.

Таким чином, СВАТ ім. 9 Кримської кавалерійської дивізії від продуктивного використання насаджень яблуні протягом 10-ти років матиме достатні нагромадження коштів не лише для простого, а й для розширеного відтворення насаджень та інших виробничих потреб і в першу чергу реалізації комплексу заходів зі зберігання і промислової переробки плодів.

ВИСНОВКИ

1. На сучасному етапі пріоритетними факторами високоефективного ведення садівництва є організаційні. Це, в свою чергу, на перший план висуває проблему всебічного вивчення питань організації плодоягідного виробництва з метою обґрунтування пропозицій щодо удосконалення існуючих і створення нових садівницьких підприємств з врахуванням вимог ринкових умов господарювання. Під садівницьким підприємством ринкового типу розуміємо організаційно-правову форму виробництва і реалізації плодоягідної продукції зі стійкою спеціалізацією галузі, питома вага виручки від реалізації плодів і ягід в якій становить понад 50 %, і яка виробляє

конкурентоспроможну садівницьку продукцію для задоволення попиту споживачів і одержання максимального прибутку на використаний капітал.

2. Поділля і зокрема такі його області, як Вінницька і Хмельницька, є одним із найбільш розвинутих регіонів промислового садівництва України. За насиченістю садами і ягідниками вони перевищують середній рівень по країні майже в два рази. Проте в сучасних складних економічних умовах біокліматичний потенціал цього регіону використовується поки що недостатньо для високоефективного ведення плодоягідного виробництва, оскільки постійно скорочуються не тільки загальний розмір садів, але й їх площа у плодоносному віці. За період 1990-2002 рр. тут у сільськогосподарських підприємствах остання зменшилась на 8,5 тис. га, або на 16 %. Внаслідок недостатніх темпів відтворення плодкових і ягідних насаджень відбувається їх старіння, відповідно, і знижується урожайність. Нині питома вага плодоносних насаджень в загальній площі садів коливається у межах 91-93 % при нормативі 70–75 %. Для усунення негативних тенденцій розвитку садівництва доцільним вважаємо запровадження сучасних інтенсивних технологій вирощування плодів, які базуються на використанні високопродуктивних сортів плодкових культур, ефективних засобах захисту рослин тощо.

3. Основними організаційними факторами, які сприяють підвищенню ефективності виробництва плодоягідної продукції і надалі залишаються поглиблення спеціалізації та підвищення концентрації виробництва. У 2002 р. найкращі показники досягнуті в садівницьких підприємствах зі стійкою спеціалізацією галузі (понад 50 %): урожайність – 48,3 ц/га, собівартість 1 ц – 20,3 грн., прибуток з 1 га – 589 грн., рівень рентабельності – 55,4 %. В дисертації обґрунтована необхідність концентрації плодоягідного виробництва в порівняно обмеженій кількості великих спеціалізованих садівницьких підприємств, які мають найбільш сприятливі для вирощування плодів природні і економічні умови і спрямування сюди необхідної державної фінансової підтримки замість її розпорошення між чисельними дрібними товаровиробниками плодоягідної продукції.

4. Аналіз показників господарської діяльності підприємств Поділля свідчить про позитивні тенденції у їх фінансовому стані завдяки поліпшенню коефіцієнтів абсолютної та оперативної ліквідності. Проте різниця між абсолютними показниками постійних пасивів і важкореалізуємими активами зведеного балансу хоча й невелика (від 19462 тис. грн. у 1999 році до 4304 тис. грн. у 2000 р., 5303 тис. грн. у 2001р. і 3325 тис. грн. у 2002 р.), але не дозволяє досягти межі платоспроможності за рахунок власних коштів садівницьких господарств. Нестійкий фінансовий стан переважної більшості садівницьких підприємств, обмежені можливості держави в наданні необхідної фінансової допомоги зумовлюють необхідність реформування аграрного сектора з одночасним залученням коштів відповідних фінансово-кредитних установ.

5. В умовах формування ринкової економіки, коли змінюються мета та орієнтири організації промислового садівництва, головним критерієм ефективності господарювання є максимізація прибутку на вкладений капітал, що досягається завдяки виробництву конкурентоспроможної плодючої продукції за якістю, витратами, асортиментом, зовнішнім оформленням товару. З цією метою в дисертації пропонується для використання в практиці діяльності садівницьких підприємств інноваційно-інвестиційна технологія виробництва яблук, при застосуванні якої за розрахунками на прикладі СВАТ ім. 9 Кримської кавалерійської дивізії прибуток з 1 га насаджень становитиме 10,9 тис. грн., рівень рентабельності 120 %, а строк окупності капітальних вкладень – 6,9 роки. Тому стимулювання інвестицій на закладання насаджень сприятиме активізації інноваційної діяльності в садівництві.

6. Економічне моделювання поки що не стало нормою виробничої діяльності садівницьких підприємств. Вважаємо, що розробка моделі садівницького підприємства на інноваційній основі є найбільш прогресивною, оскільки на основі маркетингових досліджень зміни попиту на продукцію приймаються рішення про запровадження інновацій в галузі, що сприяє значному підвищенню гнучкості підприємства на ринку за рахунок забезпечення високої конкурентоспроможності плодючої продукції.

7. Поглиблення інтеграційних процесів і створення агропромислових організаційних структур є найважливішим напрямом формування садівницьких підприємств ринкового типу. Садівницькі агропромислові підприємства – це глибокоспеціалізовані господарські формування ринкового типу із значними площами багаторічних насаджень та відносно потужними переробними виробництвами. В таких підприємствах виручка від реалізації плодів і ягід у свіжому вигляді разом з грошовими надходженнями від продукції сировинної галузі, що продана в переробленому вигляді, забезпечують цій інтегрованій сфері провідне місце (або одне з провідних) у структурі товарної продукції. В досліджуваному регіоні до них належать СВАТ “Україна” та СВАТ ім. 9 Кримської кавалерійської дивізії Вінницької області, СВАТ “Городоцьке” Хмельницької області. Перспективним шляхом підвищення ефективності галузі вважаємо створення садівницьких агропромислових об’єднань як організаційно-виробничих структур ринкового спрямування.

8. Проведені дослідження свідчать, що планування діяльності садівницьких підприємств набуває все більшого значення в умовах швидких змін у підприємницькому середовищі. Тому у сучасних садівницьких організаційно-правових формуваннях важливим напрямом їх становлення та розвитку повинно стати бізнес-планування. Розроблений в дисертації бізнес-план для СВАТ ім. 9 Кримської кавалерійської дивізії дозволяє ефективно спланувати заходи, що спрямовані на підтримку конкурентоспроможності і забезпечення інноваційної діяльності підприємства, зокрема, закладку інтенсивного яблуневого саду та обґрунтувати доцільність використання залучених додаткових фінансових ресурсів на основі розрахунку таких

показників, як рівень беззбитковості, чистий приведений дохід, період окупності капітальних вкладень тощо. Адже загальною проблемою для більшості суб'єктів господарювання є ускладнення в отриманні кредитів та залученні інвестицій, необхідних для матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських робіт. Наведений бізнес-план як модельний може бути використаний для планування ефективного розвитку плодівиробництва і в інших спеціалізованих садівницьких підприємствах як регіону, так і країни в цілому.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Барабаш Л.О. Організаційно-економічні фактори підвищення ефективності садівницьких підприємств // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2001. – Вип.43. – С. 240-242.
2. Барабаш Л.О. Аналіз фінансового стану садівницьких підприємств // Економіка АПК. - 2002. - № 2. – С. 77-81.
3. Барабаш Л.О. Ефективність виробничо-господарської діяльності садівницьких підприємств // Економіка АПК. - 2002. - № 12. – С. 54–56.
4. Барабаш Л.О. До питання оптимізації розмірів садівницьких підприємств // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2002. – Вип.51. – С. 98-100.
5. Барабаш Л.О. До оцінки ринкової позиції садівницьких підприємств // Зб. наук. пр. Луганського національного аграрного університету. - Луганськ: Елтон-2, 2002. - №14 (26). – С. 247-251.

Участь у колективних монографіях

6. Барабаш Л.О. Сучасні тенденції розвитку садівницьких підприємств Поділля // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. П.Т.Саблука. – К.: ІАЕ, 2001. – Ч.2. – С. 54-57.

Статті в інших виданнях

7. Єрмаков О.Ю., Барабаш Л.О. Інноваційна діяльність як умова ефективного функціонування садівницьких підприємств // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2003. – № 14. – С. 20-22.
8. Єрмаков О.Ю., Барабаш Л.О. Інноваційна діяльність як умова ефективного функціонування садівницьких підприємств // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2003. – № 15. – С. 20-23.

АНОТАЦІЯ

Барабаш Л.О. Організаційно-економічні основи розвитку садівницьких підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами. – Національний університет харчових технологій, Київ, 2004.

В дисертаційній роботі розглянуто теоретичні та методологічні основи створення і ефективного функціонування аграрних підприємств у ринковому середовищі, встановлено організаційно-економічні особливості формування садівницьких підприємств як підприємницьких структур, обґрунтовано методику дослідження формування і ефективності садівницьких підприємств ринкового типу.

Проаналізовано сучасний стан і основні тенденції розвитку садівництва в подільському регіоні, визначено економічну ефективність виробництва плодів і ягід у садівницьких підприємствах, здійснено оцінку ефективності їх фінансової діяльності. Визначено напрями та обґрунтовано комплекс організаційно-економічних заходів з підвищення ефективності функціонування садівницьких підприємств.

Ключові слова: садівницьке підприємство, ефективність, спеціалізація, концентрація, інтеграція, конкурентоспроможність, ринок.

АННОТАЦИЯ

Барабаш Л.А. Организационно-экономические основы развития садоводческих предприятий. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.01 - экономика, организация и управление предприятиями. – Национальный университет пищевых технологий, Киев, 2004.

В диссертационной работе рассмотрены теоретические и методологические основы формирования и эффективного функционирования аграрных предприятий в рыночной среде, выявлены организационно-экономические особенности формирования садоводческих предприятий как предпринимательских структур, рассмотрены методологические основы исследования формирования и эффективности садоводческих предприятий рыночного типа.

Проанализировано современное состояние и основные тенденции развития садоводства в регионе, определена экономическая эффективность производства плодов и ягод в садоводческих предприятиях, дается оценка эффективности их финансовой деятельности.

В современных экономических условиях возникает необходимость комплексного исследования основных организационно-экономических факторов повышения экономической эффективности использования ресурсного потенциала садоводческих предприятий рыночного типа.

Основными организационными факторами, оказывающими содействие повышению эффективного производства плодово-ягодной продукции и в дальнейшем остаются специализация и концентрация производства. Исследованием зависимости экономической эффективности производства плодов от уровня специализации установлено, что его углубление обеспечивает и повышение экономических показателей садоводства. В диссертационной работе определены направления и обоснован комплекс организационно-экономических мероприятий по повышению эффективности функционирования садоводческих предприятий.

Обоснованы глубина специализации отрасли, принципы хозяйственной деятельности садоводческих предприятий, разработаны их перспективные модели на основе широкого использования инноваций.

Углубление интеграционных процессов и создание в результате агропромышленного комбинирования специализированных организационных структур является важнейшим направлением формирования садоводческих предприятий рыночного типа.

Садоводческие агропромышленные предприятия представляют собой глубокоспециализированные хозяйственные формирования рыночного типа со значительными площадями многолетних насаждений и сравнительно мощными перерабатывающими производствами.

Разработанный в диссертации с учетом специфики отрасли бизнес-план для ОСАО им. 9 Крымской кавалерийской дивизии позволяет эффективно спланировать мероприятия, которые направлены на поддержку конкурентоспособности и обеспечения на соответствующем уровне инновационной деятельности садоводческого предприятия и обосновать целесообразность использования привлеченных дополнительных финансовых ресурсов на основе расчета таких показателей, как уровень безубыточности, чистый приведенный доход и период окупаемости капитальных вложений.

Ключевые слова: садоводческое предприятие, эффективность, специализация, концентрация, интеграция, конкурентоспособность, рынок.

SUMMARY

Barabash L. O. Organizational and economic principles of the horticultural enterprises development. - Manuskript.

Dissertation for the scientific degree of the candidate of the economic sciences on the speciality 08.06.01 – economy, organization and management of enterprises. – National University of foodstuff technologies, Kiyv, 2004.

The author has researched the theoretical and methodological principles of the creation and efficient functioning of agrarian enterprises under the market conditions, established organizational and economic peculiarities of the horticultural enterprises, formation as business structures. The methods of investigating the formation and efficiency of the horticultural enterprises of the market type have been substantiated.

The researcher has analysed the modern state and main tendencies of the horticultural development in the region, determined the economic efficiency of the fruits and small fruits production in the horticultural enterprises, estimated the efficiency of their functioning and substantiated a complex of organizational and economic measures for its further increase.

Key words: horticultural enterprises, effectivity, specialization, concentration, integration, competency, market.